

Kommentar

Benny Karpatschhof

Institut for Psykologi, Københavns Universitet

Grand Theory and Big five

Der er to grunde til at jeg har fulgt redaktørens opfordring til at kommentere Jan Tønnes JTHs artikel.

For det første har jeg i adskillige år med stor interesse fulgt JTHs arbejde med at udvikle en personlighedsteori med udgangspunkt i Kohut. For det andet har jeg nu i 40 år levet i et ægteskabslignende forhold til psykometri, et forhold der ganske vist i de brølede 60'ere og 70'ere mest havde karakter af et åbent ægteskab. Og nu har JTH altså skrevet en artikel om hvordan det mest *trendige* i psykometri, Big Five, passer som fod i hose til Kohut's selvpsykologi.

Samtidig må jeg erkende at min reaktion er overordentlig ambivalent. På den ene side er jeg en hund efter teoretisk fusion i psykologien. Når jeg i min grønne ungdom læste om Bruners New Look, hvor motivation blev fusioneret med perception, eller så hvordan Festinger kombinerede Freuds forsvarsmekanismer med socialpsykologiens holdningsteorier, eller når Bowlby foretog en elegant frontforkortning mellem udviklingspsykologi og etologi, så har jeg altid overgivet mig til en oceanisk følelse af faghauvinisme, suspenderet min latente skepsis, og hengivet mig til en salig identifikation med de grandiose tilbøjeligheder i psykologiske teorier.

Præcis sådan har jeg det også nu. Det er ganske som når Nato radikalt skifter karakter og bekender sig som en rent humanitær og fredsbevarende styrke. Så bliver man let et offer for splitting mellem sine dybeste længsler og sine bitre erfaringer.

Kilden til min skepsis er først og fremmest den psykometriske halvdel af de to fusionerede komponenter. At denne, en af de mest obskure af alle problematiske psykologiske underdiscipliner, skulle vise sig at være teoretisk frugtbar, forekommer umiddelbart lige så usandsynligt, som hvis astrologien efter århundreders videnskabelig fornægtelse, pludselig skulle vise sig at opnå almindelig anerkendelse.

Jeg vil derfor starte med at motivere min gennem årtier opsamlede skepsis over for psykometri, inden jeg skal slutte af med at hengive mig til min indre astrolog eller i denne sammenhæng, altså psykometriker.

Psykometri, og i denne sammenhæng refereres der alene til den klassiske psykometri, betyder jo oprindeligt "måling i psykologien", men den har gennem hele dette århundrede samtidig været en specifik, på godt og ondt, enestående psykologisk forskningsmetode. En forskningsmetode, der næsten er et helt paradigme, i alt fald en samlet tilnærmedelsesmåde, som omfatter alt fra problemstilling over dataindsamling og dataanalyse til tolkning af resultater. Alle disse 4 trin er imidlertid hver for sig ret problematiske, og i forening, dybt foruroligende.

1. Den psykometriske problemstilling er altid differentialpsykologisk. Målet er at karakterisere individuelle forskelle mellem menneskers personlige habitus, enten det nu drejer sig om evnemæssige, eller egentlig personlighedsmæssige forhold. Det er klart, at en sådan videnskabelig problemstilling i bedste fald er partiel. Spørgsmålet er: hvordan adskiller folk sig fra hinanden? Og dette spørgsmål har flere indbyggede forudsætninger:

- a) Karakteristikken tenderer at være statisk. At der er tale om uforanderlige træk, snarere end situationsbestemte tilstande.
- b) I og med at karakteristikken søger en varig, statisk beskrivelse er det sjældent psykometri interessere sig for forandringer, selv om man selvfølgelig kan bruge en psykometrisk beskrivelse longitudinelt. Men selv i så fald er psykometri begrænset til at konstatere ændringer. At undersøge årsager til personlighedsmæssige forandringer ligger hinsides psykometriens horisont, i det højeste kan man indrage psykometriske ændringer i en eksperimentel eller korrelational design.
- c) Karakteristikken tenderer også at være begrænset til det isolerede individ, den abstraherer den sociale kontekst væk fra personen. Da psykometri er differentialpsykologisk må den arbejde på to niveauer, personen og populationen. Der er jo forskelle mellem personer inden for en given population, som psykometri er rettet mod. Midlet til at karakterisere personer i forhold til hinanden er den psykometriske egenskabsdimension eller det psykometriske egenskabsrum. Dette middel er imidlertid ofte blevet ophevet til snarere at være målet. I så fald er det ikke så meget forskellene inden for dimensionen eller egenskabsrummet, der har interesse, men dimensionen eller egenskabsrummet i sig selv. Denne forskydning er ikke så mærkelig, for det er klart at det er her psykometri overskrider sin rent assisterende funktion som udvikler af måleinstrumenter og går over i en egentlig teoretisk funktion, nemlig at søge efter hvad den selv kalder "theoretical constructs".
- d) Psykometri beskæftiger sig kun med *hvordan* individer er. Spørgsmålet om *hvorfor*, forklaringer eller forståelsesnøgler til personlighedens særlige karakter falder stort set helt uden for.

2. Dataindsamlingens metodiske problem. Langt de fleste psykometriske personlighedstest er nemlig baseret på selvopgivelse, self assessment. Da psykometri kræver mange perso-

ner er mere intensive indsamlingsmetoder oftest uoverkommelige. Men ved selvopgivelser er det jo folks selvpræsentation, vi får registreret. Denne er da givetvis af stor personlighedspsykologisk interesse. Det har faktisk vist sig at måden folk præsenterer sig selv på afgørende måde afhænger af deres personlighed. Om der fx er tale om *over-* eller *underrating*. Her står vi bare i den catch 22 position, at vi skal kende personligheden for at kunne vurdere selvpræsentationen, som imidlertid er det eneste vi ved om denne personlighed

3. Vi kommer nu til databehandlingen. Her sker der den differentialpsykologiske mærkværdighed, at den klassiske psykometri skynder sig at smide alle individualoplysninger ud. Alle enkeltoplysninger om personernes svar på testens forskellige spørgsmål bliver fuldkommen skrottet under databehandlingen, for her er det eneste der anvendes de såkaldte korrelationsmatrix, altså beregningen af den indbyrdes sammenhæng mellem de forskellige dele af testapparatet. Ved mikroanalyser kan man operere med korrelationerne mellem de enkelte spørgsmål og ved makroanalyser ved korrelationerne mellem deltestene i et testbatteri. Den metode, som anvendes faktoranalysen leder simpelthen efter latente egenskabsdimensioner, eller faktorer, som det oprindelige antal prøver kan reduceres til. Den teoretiske antagelse er, at alle prøverne er en vægtet (lineær) kombination af de disse faktorer. Hvis dette er tilfældet kan en faktor omvendt findes som en vægtet (lineær) kombination af de oprindelige prøveresultater. Uanset om den teoretiske faktoranalytiske antagelse holder eller ej, så udregnes der et antal faktorer som simpelthen kan forstås som vægtede (lineære) kombinationer af de oprindelige prøveresultater. Faktoranalysen, som faktisk er et forgrenet system af en række forskellige teknikker, finder det som efter den valgte teknik er den optimale løsning, dvs de faktorer der forklarer mest muligt af den totale empiriske variation.

Der er nu flere ting, som generer mig ved denne analysemetode. For det første er grundlaget altså selve korrelationsmatrixen. Dette er et paradoksalt udgangspunkt for en personlighedspsykologisk undersøgelse. Korrelationskoefficienten er nemlig så langt fra at være et individuelt datum som noget kan være. Den er alene et udtryk for graden af sammenhængen mellem to variable i stikprøven. Hvis stikprøven er repræsentativ er den naturligvis også et udtryk for sammenhængen i *populationen*, men det er faktisk uhyre sjældent at personligheds-mæssige testmaterialer er repræsentative stikprøver. I alt fald afhænger korrelationens størrelse på kritisk måde af variationsbredden i stikprøven. Hvis man undersøger en depressionstest faktoranalytisk, så kommer man ikke langt med en stikprøve af patienter, som lider af endogen depression. Så skal man helst have et normalmateriale med, og gerne også nogle patienter i manisk udbrud. Selvfølgelig vil tilhængere af faktoranalysen forsvare sig med, at det jo er faktorstrukturen bag ved korrelationerne, og ikke korrelationerne selv, som det handler om. Men stadigvæk bliver denne struktur altså udvisket, hvis man ikke tager højde for det egentlig irrelevante hensyn, at stikprøven skal have en meget stor variation, eller at man faktisk skal måle en hel population, hvad er ligeledes forekommer mig paradoksalt, når sigtet er den enkeltes personlighed.

4. **Problemer med tolkningen af det faktoranalytiske resultat.** Ved tolkningen af resultatet er der to problemer. For det første er den faktoranalytiske løsning ikke entydig. Der er som sagt mange forskellige teknikker at vælge imellem, og selv om man holder sig til en bestemt teknik, så finder faktoranalysen faktisk en matematisk uendelighed af løsninger, hvor man fx frit kan foretage de berømte rotationer efter behag. For det andet er løsningen jo blot lineære (vægtede) kombination af de oprindelige prøver. Den vigtigste oplysning er derfor, hvilke faktorladninger der er i de enkelte prøver. Lige som vi i supermarkedet søger at finde ud af hvor meget protein, kulhydrat og fedt (for ikke at tale om de e-mærkede kemikalier), der er i en vare, så aflæser man efter faktoranalysen, hvor meget der er i prøverne af faktor 1, 2, 3 osv.

Det er alene herudfra man kan få en idé, om hvad de abstrakte matematiske konstruktioner (som amerikanerne altså hypotetiske constructs) refererer til.

5. Efter at jeg nu har udøst min inkarnerede skepsis mht. faktoranalysen som personlighedspsykologisk orakel, må jeg erkende at der faktisk synes at være sket en slags gennembrud med McCrea og Costas Big Five. Med al respekt for deres dygtige markedsføring - Big Five lyder næsten lige så godt som Big Bang - så ser det ud til, at der for første gang i den personlighedsorienterede psykometris historie er opstået en bred konsensus om, at det netop disse 5 træk det handler om. Der er da også tale om mere en markedsføring. Også produktudviklingen er ret imponerende. For det første er selve dimensioneringen elegant. Hvor Cattell startede med 23 træk og kun reducerede dem til det kognitivt stadig uhåndterlige antal på 16 i 16PF, og hvor Eysenck opstillede kun 3, nemlig extroversion, neuroticisme samt den uspiselige psykotisme, der har McCrea og Costa holdt sig til Millers bud on 7 plus minus 2. Og de har også nogle ret plausible bud, på hvilke dimensioner der så skal være, når der nu netop er 5. De 5 faktorer er både plausible ud fra en personlighedspsykologisk horisont og ud fra de behov, man fx møder inden for erhvervstestenes personlighedsbeskrivelser.

Jeg kommer efter denne psykometriske del nu til den mere personlighedspsykologiske. Her synes jeg JTHs projekt er tankevækkende og perspektivrigt. Nemlig at søge Big Fives faktorer oversat til hvad man måske kunne kalde personlighedspsykologiske universalier. Det er netop herved de flytter sig fra tilhøre differentialpsykologiens individuelle forskelle til at handle om de (og dermed også almenpsykologiske) forhold, som vi alle må forholde os til, som altså faktisk er universelle eksistentialer.

JTH søger at identificere 4 af de faktorer med 4 konstituenten i det der efter hans teoretiske referensramme hedder selvet. (JTH har allerede argumenteret overbevisende for at den femte faktor, Eysenck gamle neuroticisme, ikke er et personligheds-træk på linie med de andre 4).

1. Rettethed mod selvhævdelse
2. Rettethed mod betydning
3. Rettethed mod samhørighed
4. Rettethed mod mestring

Og identifikationen bliver:

- | | | | |
|----|---------------------------|-------------------|-------------------|
| 1. | Rettethed
selvhævdelse | mod svarer
til | extroversion |
| 2. | Rettethed
betydning | mod svarer
til | conscientiousness |
| 3. | Rettethed
samhørighed | mod svarer
til | agreeableness |
| 4. | Rettethed
mestring | mod svarer
til | openness |

Der er her 2 grundlæggende spørgsmål der melder sig.

For det første : Er det nu også de rigtige 4 personligheds-psykologiske universalier, JTH foreslår?

For det andet: Er identifikationen mellem disse og de 4 faktorer fra Big Five nu også overbevisende?

Jeg er nok lettest at overbevise om det første forhold. JTHs universalier er alt fald så centrale at de nok kan optræde som invarianter. Mere skeptisk er jeg imidlertid om det andet punkt. Hvorfor bliver fx conscientiousness koblet til *betydning* og ikke *mestring*? Som jeg opfatter *conscientiousness* passer dette træk på heroiske bureaukrater som Höss eller Eichmann. Folk hvis samvittighedsfuldhed med rette er blevet legendarisk. Men var den samvittighedsfuldhed nu rettet mod *betydning*? Var det ikke mindre betydningsfuldt for dem, hvilken betydning deres arbejde havde i værdimæssig forstand? Var deres ildhu ikke snarere netop præget af samvittighedsfuldhed end af samvittighed. På tilsvarende måde studser jeg lidt over at *mestring* bliver koblet til *åbenhed*. Som jeg opfatter åbenhed er denne egenskab snarere komplementær i forhold til *mestring*. Hvor *mestring* kan være rettet mod rent konvergente opgaver, der er åbenhed snarere orienteret mod det divergente, mod det som sprænger *mestringens* perfektibilitet.

Og min usikkerhed fortsætter på det metodologiske meta-plan. For jeg er ikke en gang rigtig klar over, hvordan man skulle kunne afgøre spørgsmålet om koblethed mellem JTHs selvobjekter og faktorerne i Big Five. På hvilken måde bliver denne hypotese tilgængelig for empirisk undersøgelse?

Jeg er altså stadig på mange punkter en vantro Thomas over for JTHs forsøg med denne superfusion.

På den anden side er jeg ikke i tvivl om, at det den måde store teoretiske fremskridt finder sted.

Om JTHs teoretiske model lever op til kravet om *mestring* må fremtiden vide. Men jeg er ikke et øjeblik i tvivl om, at den honorerer kravet om åbenhed.